

Beata Skubiak

WZROST GOSPODARCZY W KONTEKŚCIE ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

Beata Skubiak, dr – Uniwersytet Szczeciński

adres korespondencyjny:

Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania,

ul. Mickiewicza 64, 71-101 Szczecin

e-mail: bskubiak@wneiz.pl

ECONOMIC GROWTH IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SUMMARY: We live in a society where economic growth has become as a mantra for all politicians and businessmen. It is obvious that economic growth is crucial with regards to quality of life, happiness, prosperity, education, health, etc. However, after reaching a certain level of life it turns out that economic growth is no longer so important.

In the paper the author attempts to identify and justify the most important dilemmas, which according to the author are to be found in contemporary discussions about economic growth and sustainable development.

KEYWORDS: economic growth, sustainable development, quality of life

Wstęp

Żyjemy w społeczeństwie, w którym wzrost gospodarczy stał się mantrą dla wszystkich polityków i ludzi biznesu. W ostatniej dekadzie wzrost PKB w skali świata wyniósł 32%, ale też o 32% wzrosło zużycie energii i produkcja CO₂¹. Oznacza to, że wśród wielu jego czynników energia wydaje się być najważniejsza. Przez długi okres dostęp do tanich paliw kopalnych był ściśle powiązany ze wzrostem gospodarczym. Łatwy dostęp do energii przekładał się na wzrost wydajności pracy w XX wieku. Nie dziwią zatem obawy o przyszłość, o to, co będzie się działo, jeżeli wzrostu gospodarczego nie będzie można osiągnąć. W gospodarkach rynkowych wzrost gospodarczy pozwala przedsiębiorstwom osiągać zysk netto, który zainwestowany w rozwój, prowadzi do dalszego wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Aby sprostać współczesnym problemom środowiska naturalnego została sformułowana koncepcja zrównoważonego rozwoju. Zapewnienie wzrostu gospodarczego może okazać się największym problemem i barierą realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju w przyszłości.

Wzrost gospodarczy jest kluczowy z punktu widzenia jakości życia, szczęścia, dobrobytu, edukacji, zdrowia. Jednak po osiągnięciu pewnego pułapu poziomu życia okazuje się, że wzrost gospodarczy nie jest już tak ważny. Z międzynarodowych badań wynika, że długość życia, umieralności niemowląt, poziom edukacji lub samo poczucie szczęścia nie zwiększają się po osiągnięciu około 10 000 USD/mieszkańca (według parytetu siły nabywczej)². Czynniki, które są istotne dla indywidualnej satysfakcji i dobrego samopoczucia takie jak: rodzina, przyjaciele, czas wolny, korzystanie z natury, nie kosztują dużo, czy w ogóle nie można ich kupić. Mimo wszystko zwiększony dochód nadal jest priorytetem we wszystkich społeczeństwach.

Wzrost gospodarczy a rozwój zrównoważony – powiązania

Według B. Winiarskiego wzrost gospodarczy oznacza proces tworzenia i powiększania rzeczywistych rozmiarów społecznego produktu. Procesowi temu towarzyszą zmiany struktury produktu narodowego i całej gospodarki. Wzrost gospodarczy i towarzyszące mu zmiany strukturalne określa się łącznie mianem rozwoju gospodarczego³.

Na potrzeby artykułu przyjęto, że zrównoważony rozwój jest traktowany nie tylko jako zdolność systemu do utrzymania zrównoważonego rozwoju

¹ Więcej: M. Popkiewicz, *Świat na rozdrożu*, Katowice 2013.

² Więcej: D. Bok, *The politics of happiness. What government can learn from the new research on well-being*, Princeton 2011.

³ *Polityka gospodarcza*, red. B. Winiarski, Warszawa 2000, s. 244.

terytorialnego w zakresie ochrony środowiska, ale także uwzględnia jego cechy społeczno-kulturowe⁴. W aspekcie społecznym postulat zrównoważonego rozwoju zakłada między innymi:

- osiągnięcie realnego i trwałego zmniejszenia różnic społecznych i ekonomicznych;
- zaspokojenie potrzeb teraźniejszości bez umniejszania możliwości zaspokojenia tych potrzeb przez przyszłe pokolenia;
- zapewnienie długofalowego rozwoju.

W tym kontekście skuteczna polityka gospodarcza warunkuje zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny.

Polityka gospodarcza – niezależnie od tego jakie przypisuje się jej atrybuty – ukierunkowana jest przede wszystkim na zapewnienie wzrostu gospodarczego (powiększenie kapitału ekonomicznego). Natomiast kapitał ludzki i przyrodniczy warunkują procesy wzrostu. W ciągu ostatnich dwóch stuleci wzrost gospodarczy był motorem rozwoju nowoczesnych społeczeństw. W nowoczesnych demokracjach rynki stały się podstawową zasadą organizowania produkcji i konsumpcji, które mierzone są najczęściej za pomocą głównego instrumentu pomiarowego gospodarki – produktu krajowego brutto (PKB). Po drugiej wojnie światowej idea wzrostu gospodarczego lansowana przez światowy system finansowy, zorientowana była w kierunku liberalizacji rynków kapitałowych i zwiększenia mobilności siły roboczej, swobodnym przepływie towarów i usług, a także harmonizacji i integracji gospodarczej i związanego z tym rozprzestrzenienia demokracji. Upadek państwa opiekuńczego, upadek socjalistycznego systemu gospodarczego oraz transformacja chińskiej gospodarki wzmacniają dominację kapitalistycznej demokracji wolnorynkowej, jak się wydaje, najbardziej udanego systemu polityczno-gospodarczego w zglobalizowanym świecie.

Pojęcie wzrostu gospodarczego zwykle odnosi się do pozytywnej zmiany realnego PKB czyli „ilość wytworzonych towarów i usług, które odzwierciedlają zdolność gospodarki do zaspokojenia potrzeb i pragnień ludzi”⁵. Ekonomści głównego nurtu twierdzą, że „poziom realnego PKB jest dobrym miernikiem dobrobytu gospodarczego, a wzrost realnego PKB jest dobrym miernikiem postępu gospodarczego”⁶.

Według Roberta Solowa⁷ „przepis na osiągnięcie wzrostu” w zasadzie nie różni się w poszczególnych krajach. W zależności od potrzeb można wyróżnić dwa podstawowe rodzaje wzrostu:

⁴ R. Ratti, *Lo spazio attivo: una risposta paradigmatica al dibattito locale-globale*, w: *La dinamica dei sistemi produttivi territoriali: teorie, tecniche, politiche*, red. A. Bramanti, M. Maggioni, Franco Angeli, Milano 1997, s. 134-155, www.revista.unam.mx [10-10-2012].

⁵ N.G. Mankiw, *Principles of macroeconomics*, Boston 2003, s. 214.

⁶ Ibidem.

⁷ R. Solow, *A contribution to the theory of economic growth*, „Quarterly Journal of Economics” 1956 nr 70, s. 65-94.

- „wzrost o brutalnej sile”⁸, oparty na ilościowym wzroście nakładów (więcej pracy i kapitału to więcej produktu).
- „wzrost inteligentny”, opiera się na zachodzących zmianach jakościowych (na przykład postęp technologiczny) lub zmianach instytucjonalnych⁹; kluczowym czynnikiem wzrostu jakościowego jest wzrost wydajności.

Determinanty skutecznego rozwoju gospodarczego oraz przesłanki efektywnego i szybkiego przejścia na jego wyższe etapy celem dośnięcia krajów najwyżej rozwiniętych od wieków stanowią przedmiot dyskusji badaczy, ekonomistów i historyków gospodarczych¹⁰.

Współcześnie uważa się, że duże inwestycje w infrastrukturę i edukację są czynnikami, które zwiększają produktywność gospodarki i przyczyniają się do przejścia na wyższy poziom rozwoju (przykładowo, z gospodarki przemysłowej do gospodarki zorientowanej na usługi). Liberalizacja handlu, deregulacja i prywatyzacja są uważane za determinanty wzrostu gospodarczego, zwłaszcza w słabiej rozwiniętych gospodarkach, jak i powinny umożliwić korzystanie z wiedzy zdobytej w innym miejscu¹¹.

Problemy środowiskowe z różnym natężeniem i w różnym zakresie są uwzględniane w ekonomii. Przykładowo, koniec XVIII i XIX wieku to okresy, w których w ekonomii porusza się takie kwestie związane z ochroną środowiska, jak przeludnienie lub wyczerpanie zasobów naturalnych. Współcześnie ekonomiści przyznają, że istnieją kompromisy do osiągnięcia wzrostu gospodarczego, ponieważ dokonujący się nieustannie postęp technologiczny oraz siły rynkowe mogą z powodzeniem radzić sobie z ograniczeniami środowiska. Przykładem i odzwierciedleniem takiego optymizmu jest tocząca się dyskusja „środowiskowej krzywej Kuzneta”¹² co sugeruje, że na pewnym poziomie rozwoju gospodarczego całkowite emisje zanieczyszczeń w danej gospodarce zaczną zmniejszać się, a stan środowiska naturalnego ulegnie poprawie. Nastąpi to w wyniku zwiększonej innowacyjności, absolutnego oddzielenia emisji lub intensywności zasobów od wzrostu gospodarczego. Jednak, jak do tej pory, zaobserwowano tak zwany

⁸ W.J. Baumol, *Good capitalism, bad capitalism, and the economics of growth and prosperity*, New Haven 2007.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Więcej: T. Rynarzewski, *Refleksje o dylematach wpływu handlu zagranicznego na rozwój gospodarczy krajów słabo zaawansowanych ekonomicznie*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2013 nr 1, s. 69-90.

¹¹ D. Rodrik, *One economics. Many recipes: globalisation*, Princeton 2008.

¹² Określenie środowiskowa krzywa Kuzneta zostało zapożyczony od hipotezy Simona Kuzneta o zależności pomiędzy wzrostem gospodarczym a równomiernością rozkładu dochodów. Według hipotezy Kuzneta nierównomierność podziału dochodów rośnie wraz ze wzrostem gospodarczym, a następnie, osiągnąwszy pewien punkt maksimum, maleje. To oznacza, że uprzemysłowienie powoduje wzrost negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko naturalne aż do pewnego punktu, od którego wpływ ten maleje wraz z dalszym wzrostem gospodarczym. Źródłem tej postulowanej zmiany jest zmiana struktury potrzeb konsumenckich (więcej usług oraz większe zapotrzebowanie gospodarstw domowych na czyste środowisko) oraz postęp technologiczny (Źródło: H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Poznań 2010, s. 278-279).

efekt odbicia – koncepcji mówiącej o tym, że wprowadzenie technologii i instrumentów polityki mających na celu zwiększenie efektywności środowiskowej może mieć niepożądany skutek uboczny w postaci zwiększonej konsumpcji. Istnienie i znaczenie efektu odbicia oraz sposoby rozwiązywania tego problemu są tematem wielu debat¹³.

Wzrost gospodarczy a jakość życia

Dane statystyczne¹⁴ wskazują, że w bogatszych społeczeństwach ludzie żyją dłużej, są lepiej wykształceni i lepiej egzekwowane są ich prawa. Te elementy mogą być uznane za niezbędne składniki jakości życia. Jednak krytycy nieograniczonego wzrostu stawiają pytanie, w jakim stopniu dotychczasowy wzrost doprowadził do poprawy „istotnych składników dobrego życia”¹⁵. Z jednej strony wzrost gospodarczy zorientowany na zużycie zasobów kojarzony jest z rosnącą nierównością dochodów i pociąga znaczące „koszty” społeczne, takie jak stres, depresje i poczucie niepewności, przestępczość nieletnich, zaburzenia więzi społecznych. Natomiast drugą stroną tego typu zjawisk jest konieczność prowadzenia działań i ponoszenia wydatków na rzecz poprawy zdrowia psychicznego, zapobiegania przestępczości lub usuwania zanieczyszczeń środowiska, co również przyczynia się do wzrostu gospodarczego. Za pomocą podstawowego wskaźnika PKB amerykańscy ekonomiści Herman Daly i John Cobb Jr próbowali odzwierciedlić te negatywne koszty wskaźnikiem prawdziwego postępu (GPI), który ma nie tylko wymiar ekonomiczny, ale i społeczny¹⁶. Opiera się on na danych o prywatnej konsumpcji, które są wykorzystywane przy określaniu poziomu PKB. Dodatkowo uwzględnia też dystrybucję dochodów, wartość prac domowych, wartość prac wykonywanych przez wolontariuszy, a także koszty przestępczości i zanieczyszczenia środowiska. Badania wykazują, że podczas gdy PKB rośnie, poziom GPI nie wykazuje żadnego wzrostu lub nawet spada¹⁷.

Ważnym aspektem jest to, że w społeczeństwie występuje tendencja do oceny dobrobytu jednostki w porównaniu z innymi jednostkami. Pozycja społeczna jest motorem osobistych ambicji, a także czynnikiem pobudzającym wzrost gospodarczy. Wzrost konsumpcji powoduje zwiększenie rozmiarów produkcji, która zwiększa zyski firm i w konsekwencji powoduje wzrost gospodarczy. Z punktu widzenia głównego nurtu ekonomii¹⁸, odpowiedź wydaje się jednoznaczna:

¹³ *Efektywne gospodarowanie zasobami – biznesowa konieczność*, s. 4, www.ec.europa.eu [10-03-2014].

¹⁴ *Rocznik statystyki międzynarodowej 2012*, Warszawa 2012.

¹⁵ E. J. Mishan, *The economic growth debate: an assessment*, London 1977.

¹⁶ J. Talberth, C. Cobb, N. Slattery, *The genuine progress indicator 2006. A tool for sustainable development*, Oakland 2007, www.rprogress.org [08-05-2014].

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Zwany też syntezą neoklasyczną stanowi próbę połączenia różnych teorii ekonomicznych, głównie elementów teorii keynesowskiej i monetarizmu. Jest to obecnie prawdopodobnie najbardziej popularny kierunek myślenia ekonomicznego na świecie.

konsumpcja dóbr materialnych i usług spełnia preferencje ludzi i przyczynia się do ich szczęścia, a wyższy poziom konsumpcji powinien przyczyniać się do dobrobytu społecznego. Na tej podstawie Daly i Cobb¹⁹, opierając się na wcześniejszych pracach W. Nordhaus i J. Tobina²⁰, sformułowali wskaźnik trwałego dobrobytu ekonomicznego (ISEW), w którym wydatki konsumpcyjne bilansowane są przez takie czynniki, jak: dystrybucja dochodów, koszty związane z zanieczyszczeniem środowiska oraz inne nieodczuwalne (niewymierne) koszty. Wskaźnik ten ma mierzyć ład gospodarczy w kontekście ochrony naturalnego środowiska²¹. Liczbowe aspekty ISEW nie są pozbawione kontrowersji. Na przykład E. Neumayer twierdzi, że na wskaźnik ISEW nieproporcjonalnie duży wpływ ma wzrost emisji gazów cieplarnianych oraz wzrost nierówności oraz to, że do pomiaru tych efektów brane są dane ad hoc.²²

W konstrukcji zarówno GPI, jak i ISEW wykorzystano dane dotyczące indywidualnej konsumpcji (jak na przykład PKB), skorygowane jednak o rozpiętość dochodów i koszty przestępczości, degradację środowiska oraz koszty utraty wolnego czasu i dodatkowo usługi konsumpcyjne trwałego użytku, infrastrukturę publiczną, a także efekty pracy dobrowolnej (jak na przykład wolontariat) i prac domowych. Należy odróżnić taki typ działalności gospodarczej od takiej, która osłabia zarówno kapitał naturalny, jak i kapitał społeczny GPI oraz jego odmiany, które są raczej przeznaczone do pomiaru zrównoważonego dobrobytu niż do pomiaru aktywności gospodarczej jako takiej²³.

W społeczeństwach o niskim dochodzie wzrost gospodarczy przekłada się na zadowolenie z życia pod warunkiem przeznaczenia wygoształdowanych zysków na zaspokojenie podstawowych potrzeb ludności. Z kolei w społeczeństwach o wysokim dochodzie wzrost gospodarczy w niewielkim stopniu powoduje zmniejszenie różnic w społeczeństwie. Mimo to, troska o zachowanie względnej sytuacji ekonomicznej może prowadzić ludzi do osiągnięcia wyższych poziomów dochodów i konsumpcji, nawet jeśli z punktu widzenia społecznego działania te generują negatywne koszty uwzględniane przez ISEW²⁴. Ponieważ koszty te nie są uwzględniane w powszechnym mierniku ekonomicznym (PKB) to nie jest zaskakujące, że wzrost gospodarczy, który miał miejsce w Stanach Zjednoczonych od 1970 roku, nie idzie w parze z odpowiednim wzrostem ISEW lub subiektywnym samopoczuciem.

¹⁹ H. E. Daly, J. B. Cobb, *For the common good. Redirecting the economy toward community, environment, and a sustainable future*, Boston 1989.

²⁰ W. D. Nordhaus, J. Tobin, *Is growth obsolete?*, w: *The measurement of economic and social performance*, red. M. Moss, Cambridge 1973.

²¹ C. Cobb, M. Glickman, C. Cheslog, *The genuine progress indicator 2001 update*, San Francisco 2001.

²² E. Neumayer, *The ISEW: Not an index of sustainable economic welfare*, "Social Indicators Research" 1999 nr 48, s. 77-101.

²³ *Krajowy raport o rozwoju społecznym Polska 2012. Rozwój regionalny i lokalny*, Warszawa 2012, s. 24.

²⁴ J. B. Schor, *The overspent american: Why we want, what we don't need*, New York 1998.

Próbując odpowiedzieć na pytanie, jakie są implikacje dla zrównoważenia gospodarki, dobrobytu ludzkiego i jakości środowiska w długim okresie K. A. Brekke i R.B. Howarth analizują model, w którym troska o względny status ekonomiczny prowadzi ludzi do angażowania się w nadmierną indywidualną konsumpcję kosztem wypoczynku (surogat czasu przeznaczanego na życie rodzinne i innych działań nierynkowych) i środowiska (mierzona w kategoriach długoterminowych zmian klimatycznych)²⁵. Na podstawie modelu autorzy prognozują, że emisja gazów cieplarnianych wzrośnie ponaddwukrotnie w XXI wieku w przypadku braku środków przeznaczanych na ograniczanie zmian klimatycznych. Jeśli są ignorowane społeczne koszty zewnętrzne zużycia surowców, to zwykła analiza kosztów i korzyści uzasadnia redukcję emisji gazów cieplarnianych o około 9 do 15% w stosunku do wartości wyjściowych, bez znaczącego wpływu na wzrost gospodarczy czy ilość czasu przeznaczanego na pracę zarobkową.

Podsumowanie

Podstawowy charakter gospodarki zawsze odzwierciedla konsensus, lub przynajmniej przyzwolenie społeczeństwa, w ramach której to społeczeństwo funkcjonuje.

Dla koncepcji zrównoważonego rozwoju brakuje społecznego konsensusu, a rządy nie są w stanie utrzymać władzy politycznej, która jest niezbędna do ochrony swoich zasobów naturalnych i ludzkich lub realizować inwestycje społeczne i ekologiczne, które są istotne dla zrównoważonego rozwoju gospodarczego.

Polityka rozwoju ekologicznego powinna być integralną częścią reform strukturalnych koniecznych do wspierania silnego, bardziej zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu gospodarczego, który można zainicjować poprzez następujące działania²⁶:

- zwiększanie wydajności poprzez tworzenie zachęt dla większej efektywności w wykorzystaniu zasobów naturalnych, zmniejszenie ilości odpadów i zużycia energii, odblokowanie możliwości innowacji i tworzenia wartości, i przydzielanie zasobów do użytku największej wartości;
- zwiększenie zaufania inwestorów poprzez większą przewidywalność, w jaki sposób rządy radzić będą sobie z głównymi problemami środowiskowymi;
- otwarcie nowych rynków poprzez stymulowanie popytu na „zielone towary, usługi i technologie”;
- konsolidacja fiskalna poprzez mobilizację dochodów z podatków ekologicznych oraz poprzez eliminację szkodliwych dla środowiska subsydiów; środki te mogą również wspierać nowe programy walki z ubóstwem w takich dziedzinach, jak na przykład zaopatrzenie w wodę i odprowadzanie ścieków.

²⁵ K. A. Brekke and R. B. Howarth, *Status, growth, and the environment: goods as symbols in applied welfare economics*, Cheltenham 2002.

²⁶ *Inclusive green growth: for the future we want*, www.oecd.org [10-03-2014].